Rok XIII. **TYGODNIK KATOLICKI.** Rok XIII.

№ 46. Grodzisk, 16. listopada 1872. № 46.

Tygodnik katolicki wychodzi co **Sobotę**. **Prenumerata** ćwierćrocznie wynosi: 1) **na pocztach pruskich** 1 tal. 20 sgr 2) w **Galicyi** 3 fl. 3) w **Król. Polsk.** 2 ruble. 4) We **Włoszech** 2 tal. 5) We **Francyi** 2 tal. 5 sgr. 6) W **Turcyi** 2 tal. 10 sgr. 7) W **Ameryce** 2 tal. 15 sgr. 8) W **Australii** 2 tal. 20 sgr.
Listy adresować należy do **Wonieścia** (p. Alt-Boyen). — Redakcya przyjmuje tylko **frankowane** listy, reklamacye i korespondencye. Rękopisy nie zwracają się (tylko na uprzednie żądanie) i ulegają zniszczeniu. Numer pojedyńczy kosztuje 5 sgr. = 1 złp.

Deum, qui proposito tuo favit hactenus, rogamus, ut potiora semper et uberiora eidem incrementa largiatur in sui nominis gloriam et gentis tuae utilitatem. (List Ojca św. Piusa IX. do Redaktora Tygodnika katolickiego.)

SYLLABUS

complectens praecipuos a Pio IX. damnatos

ERRORES

de societate civili in suis ad Ecclesiam relationes spectata.

SYLLABUS

complectens praecipuas a Pio IX. declaratas

VERITATES

de societate civili in suis ad Ecclesiam relationibus spectata.

(Ciąg dalszy.)

Reges et Principes non solum ab Ecclesiae jurisdictione eximuntur, verum etiam in quaestionibus jurisdictionis dirimendis superiores sunt Ecclesia.

(Syllabus LIV.)

(Francisc. de Paula, Lima) Reges aliosque principes qui per Baptismum facti sunt membra Ecclesiae, subtrahit ab ejusdem Ecclesiae jurisdictione non secus ac Reges paganos, quasi Principes Christiani in rebus spiritualibus et ecclesiasticis non essent filii ac subditi Ecclesiae: imo coelestia terrenis, sacra profanis, summa imis monstruose permiscens, docere non veretur, terrenam potestatem in quaestionibus jurisdictionis dirimendis superiorem esse Ecclesia, quae columna est et firmamentum veritatis . . . (Litter. apostol. *Multiplices inter*, 10 Junii 1851.)

Atque eisdem fidelibus inculcare nunquam desinite, omnem veram felicitatem in homines ex augusta nostra Religione, ejusque doctrina et exercitio redundare, ac beatum esse populum, cujus Dominus Deus ejus. (Encycl. *Quanta cura* 8 Decembris 1864.

„Deo servire regnare est.“ (Leo M. Petr. Bles. ep. 20.)

„Milites christiani servierunt imperatori infideli; ubi veniebatur ad causam Christi, non agnoscebant nisi eum, „qui in coelo erat.“ (August. in Psalm. 124.)

„Non utique episcopo Parisiensi (infensum vos redditis) sed Domino paradisi, et quidem terribili, et ei qui aufert „spiritum principum (ps 75, 12, 13.) Ipse quippe est, qui ad episcopos dicit: qui vos spernit me spernit.“ (Luc. X.)
(Ep. 45 S. Bernard. ad Ludov. reg. Franc.)

„Scire etiam debet (rex) quod causa, quam juxta ministerium sibi commissum administrat, non hominum, sed „Dei causa existit, cui pro ministerio, quod suscepit, in examine, tremendi die rationem redditurus est.“ (Conc. Paris. VI. L. II. c. 2.) „Nemo regum a progenitoribus regnum sibi administrari, sed a Deo veraciter atque humiliter credere debet dari.“ (Ibid. c. 5.)

Ecclesia a Statu, Statusque ab Ecclesia sejungendus est.

(Syllabus LV.)

Etenim probe noscitis, Venerabiles Fratres, hoc tempore non paucos reperiri, qui civili consortio impium absurdumque *naturalismi*, uti vocant, pricipium applicantes audent docere, „optimam socie„tatis publicae rationem, civilemque progressum omnino requirere, „ut humana societas constituatur et gubernetur, nullo habito ad re„ligionem respectu ac si ea non existeret, vel saltem nullo facto „veram inter falsasque religiones discrimine.“ . . . . Quae falsae ac perversae opiniones eo magis detestandae sunt, quod eo potissimum spectant, ut impediatur et amoveatur salutaris illa vis, quam catholica Ecclesia ex divini sui Auctoris institutione et mandato libere exercere debet usque ad consummationem saeculi non minus erga singulos homines, „quam erga nationes, populos, summosque

eorum Principes, utque de medio tollatur mutua illa inter Sacerdotium et Imperium consiliorum societas et concordia, quae rei cum sacrae tum civili fausta semper extitit ac salutaris. (Encycl. *Quanta cura*, 8 Decembris 1864).

„Quia homo vivendo secundum virtutem ad ulteriorem finem ordinatur, qui consistit in fruitione divina oportet „eundem finem esse multitudinis humanae. Non est ergo ultimus finis multitudinis congregate vivere secundum virtutem, „sed per virtuosam vitam pervenire ad fruitionem divinam." (S. Thom de regim. Princip.) — „Secundum B. Dyonisium „lex divinitatis est, infima per media in suprema reduci. Spiritualem autem et dignitate et nobilitate terrenam quam„libet praecellere potestatem, oportet tanto clarius non fateri, quanto spiritualia temporalia antecellent." (Bonifac. VIII, „bull. *Unam sanctam.*) — „(Rex) aliter servit (Deo) quia homo est, aliter quia etiam Rex est. Quia homo est ei servit „vivendo fideliter; quia vero etiam Rex est, servit leges justa praecipientes, et contraria prohibeutes convenienti rigore „sanciendo." (S. August. epist. 185, alias 50 ad Bonifac.) — „Christus non dixit: Regnum meum non est hinc; non „dixit: Regnum meum non est in hoc mundo, sed de hoc mundo. Hic enim est regnum ejus usque in finem saeculi." (S. August. tract. 115 in Joann.)

Matrimonii sacramentum non est nisi quid contractui accessorium ab eoque separabile, ipsumque sacramentum in una tantum nuptiali benedictione situm est.

(Syllabus LXVI.)

Jure naturae matrimonii vinculum non est indissolubile, et in variis casibus divortium proprie dictum auctoritate civili sanciri potest.

(Syllabus LXVII.)

Tridentini forma sub infirmatitatis poena non obligat, ubi lex civilis aliam formam praestituat, et velit hac nova forma interveniente matrimonium valere.

(Syllabus LXXI.)

Vi contractus mere civilis potest inter christianos constare veri nominis matrimonium; falsumque est, aut contractum matrimonii inter christianos semper esse sacramentum, aut nullum esse contractum si sacramentum excludatur.

(Syllabus LXXIII.)

Causae matrimoniales et sponsalia suapte natura ad forum civile pertinent.

(Syllabus LXXIV.)

. . . . Cum nemo ex Catholicis ignoret, aut ignorare possit, matrimonium esse vere et proprie unum ex Evangielicae legis Sacramentis a Christo Domino institutum, ac propterea inter fideles matrimonium dari non posse, quin uno eodemque tempore sit Sacramentum; atque idciro quamlibet aliam inter Christianos viri et mulieres, praeter Sacramentum, conjunctionem cujuscumque etiam civilis legis vi factam nihil aliud esse nisi turpem, atque exitialem Concubinatum ab Ecclesia tantopere damnatum, ac proinde a conjugali foedere Sacramentum separari nunquam posse, et omnino spectare ad Ecclesiae potestatem ea omnia decernere, quae ad idem Matrimonium quovis modo possunt pertinere. (Allocut. *Acerbissimum* 27 Septembr. 1852).

Una legge civile che, supponedo divisbile pei Cattolici il Sacramento del contratto di Matrimonio pretende di regolarne la validità, contradice alla dotrina della Chiesa, invade i diritti inalienabili bella medesimal praticamente parafica il concubinato al Sacramento de Matrimonio, sanzionando legittimo l'uno come l'altro . . . . Non vi è pertanto altro mezzo di conciliazione, che ritenendo Cesare quello che è suo, lasci alla Chiesa, quello che ad essa appartiene. Il potere civile disponga pure degli effeti civili che derivano dalle nozze, ma lasci alla Chiesa il regolarne la validità tra i Cristiani. La legge civile prenda le mosse dalla validità ad invalidità dell Matrimonio, come serà dalla Chiesa determinata e partendo da questo fato (che è fuori della suo sfera il constituirlo) disponga allora degli effeti civili. (Lettera di S. S. Pio IX a S. M. Vittorio Emanuele, 19 Sett. 1852.)

„Quod Deus conjunxit, homo non separet." (Math. XIX. 6) — „Societas nuptiarum ab initio fuit constituta, ut „praeter sexum conjunctionem, haberet in se Christi et ecclesiae sacramentum." (S. Leo, ep. 2, ad Rustic. Narbon.) — „Qui praeter forum a se praescriptum, matrimonium contrahere attentant, eorum Tridentina synodus non sacramentum „modo, sed contractum ipsum irritum diserte pronunciat, atque, ut ejus verbis utamur, eos ad sic contrahendum omnino „inhabiles reddit et hujusmodi contractus irritos esse decernit." (Benedict. XIV ad Holland. mission.)

Morum leges divina haud egent sanctione, minimeque opus est ut humanae leges ad naturae jus conformentur aut obligandi vim a Deo accipiant.

(Syllabus LVI.)

Philosophicarum rerum morumque scientia, itemque civiles leges possunt et debent a divina et ecclesiastica auctoritate declinare.

(Syllabus LVII.)

Optime enim noscitis, Venerabiles Fratres, deterrimum sane bellum contra rem catholicam universam ab iis hominibus conflatum, qui inimici Crucis Christi sanam non sustinentes doctrinam, ac nefaria inter se societate conjuncti quaecumque ignorant, blasphemant, ac pravis cujusque generis artibus sanctissimae nostrae religionis, et humanae societatis fundamenta labefactare, immo, si fieri unquam posset penitus, evertere . . . . religiosum ac socialem ordinem invertunt, et omnem justitiae, veritatis, juris, honestatis et religionis ideam extinguere conantur, et sanctissima Christi dogmata, doctrinam irrident, contemnunt, oppugnant . . . . Quare hi turbulentissimi perversorum dogmatum cultores blaterant, morum leges divina haud egere sanctione et minime opus esse, ut humanae leges at naturae jus conformentur, aut obligandi vim a Deo accipiant, ac propterea asserunt, nullam divinam existere legem . . . . imaginantur jus quoddam *nullis circumscriptum limitibus*, quo rei publicae statum pollere' existinant, quem omnium jurium originem et fontem esse temere arbitrantur . . . Quis enim non videt pravorum dogmatum iniquitate ac tot nequissimis et machinationibus magis in dies christianum populum misere corrumpi, et ad exitium impelli, et catholicam Ecclesiam ejusque salutarem doctrinam ac veneranda jura et leges, sacrosque ministros oppugnari, et idcirco

omnia vitia et scelera invalescere ac propagari, et ipsam civilem societatem exagitari? (Allocut. *Maxima quidem*, 9 Junii 1762.)

Verum ecquis non videt, planeque sentit, hominum societatem religionis ac verae justitiae vinculis solutam nullum aliud profecto propositum habere posse, nisi scopum comparandi, cumulandique opes, nullamque aliam in suis actionibus legem sequi, nisi indomptam animi cupiditatem inserviendi propriis voluptatibus et commodis? (Encycl. *Quanta cura* 8. Decembris 1864).

„Per me Reges regnant et legum conditores justa decernunt.“ (Proverb. 8) „Gentes quae legem non habent, na„turaliter ea quae leges sunt faciunt“ (S. Paul ad Roman. II.) — „Lex tua scripta est in cordibus hominum.“ (S. Augustconf. c. 4.) — „Nulla est anima in cujus conscientia non loquatur Deus. Quis enim scribit in cordibus hominum naturalem „legem, nisi Deus“ (id lib. II. de serm. Dom. in monte cap. 9.) — „Conditor legum temporalium, si vir bonus est, et „sapiens, legem aeternam consulit, ut secundum ejus immutabiles regulas quid sit pro tempore jubendum vetandumque „discernat.“ (id. lib. de vera relig. c. 31.) — „Remota justitia, quid aliud sunt regna nisi publica latrocinia? (S. August.) „Legem tuam, Imperator nollem esse supra Dei legem. Dei lex nos docuit quid sequamur: hoc humanae leges docere non „possunt. Extorquere istae solent a timidis commutationem fidem inspirare non possunt.“ (S. Ambros. epist. Valentin.)

(Dokończenie nastąpi.)

Krytyczny przegląd
panteistycznych systemów filozofii polskiéj.

(Ciąg dalszy.)

Z takiéj filozofii zasadniczéj łatwo przewidzieć czém jest i do czego dąży „*Fa*“ Trentowskiego *filozofia życia*. U niego *miłość*, ta dusza duchowego w nas życia, ma być *ogólną attrakcyą w naturze*, czysto więc zwierzęcą, fizyczną siłą; wychowanie młodzieży jest tu chowaniem, na kształt *chowu bydląt*, ku czemu autor przeznaczył dwie *Chowanny*. Dążenie ich jest liberalno-arystokratyczno-fantastyczne.

Ta liberalna arystokracya i arystokratyczna liberalność filozofa zależy na tém, aby wychowaniec *pomiatał wszelką* (Boską i ludzką) *powagą* (*m*), na ludzi nie filozofów spoglądał jak na *motłoch* (*n*) i *gawiedź*, jak *na stworzenie niższe od siebie* (*p*), bo wszyscy niefilozofy są, podług niego, *zwyczajną śmiercią* (*q*), *pół-zwierzem*, *barłogiem ludzkości* (*r*): tak wychować ma to oznaczać wychowanie *Boga na ziemi* (*s*). System wychowania zależeć ma na tém, by dziecię w pierwszym życia roku prowadzić na Tybetańczyka, w drugim na Indyanina, w trzecim na Hebrajczyka, w czwartym na Chińczyka, w piątym na Babilończyka, w szóstym na Persa, w siódmym na Egipcyanina, w ósmym na Fenicyanina, w dziewiątym na Greka, w dziesiątym na Rzymianina (*t*); a to niby dla tego, iżby przez taką maskaradę i małpowanie ludów starożytnych „dziecko wdrożyło się duszą i sercem do cnót (pogańskich i historycznych) tych ludów i nigdy ich nie zapominało.“ Ale któż tu nie zrozumie, że to jest samołówka na chrześciańskich rodziców, wychowujących swe dziatki według zasad Wiary i na niéj wyrobionych podań rodzinnych, tém bardziéj, gdy chrześciańskie wychowanie autor nazywa moralnym szatanem (*u*), a swoich rodaków zowie *indykami* (*w*). I to ma stanowić pierwszą epokę wychowania. Epoka druga zależy na tém, „by nauczyciel *filozofią dzisiejszą*, wyrazicielkę wszéj prawdy, ukrywał w sobie, a przed uczniami udawał poszanowanie dla Papieża, dla hierarchii, podawał religią Chrześciańską nawet taką, jakiéj ich ograniczony ksiądz Prefekt naucza, za jądro wszelkiego światła, za objawienie Boże.“ Dobrym ma być skutkiem takiego wychowania, wyobrażającego wieki średnie, skoro uczeń raz na zawsze wieki średnie fantastycznego ich ducha (filozof tu podrzuca myśl o Chrześcianizmie) *znienawidzi* (*x*). Cała więc dążność téj epoki jest istną komedyą w formie, a w gruncie rzeczy ćwiczeniem się nauczyciela w obłudzie, a ucznia w nienawiści tego wszystkiego, co się u nas nazywa chrześciańskiém wychowaniem. Nakoniec trzecia epoka *Chowanny* rozciąga się od dwudziestego do trzydziestego roku życia. Doprowadza do niéj filozof przez fantastyczne zrównywanie przeciwieństw w pojęciach, osobach, wypadkach i stosunkach nie dających się nigdy z sobą pogodzić, a to w ten sposób: „Jeżli człowiek starożytny (a podług autora systemu i dziecię do lat dziesięciu włącznie) jest jaźnią poznającą czyli głową, a człowiek średniowieczny (z nim i wychowaniec filozofa w epoce drugiéj) jaźnią tlejącą czyli sercem: to człowiek nowoczesny (a więc i młodzian epoki trzeciéj) jest jaźnią działającą, objawiającym się czynem. Jeżli człowiek starożytny (domyślnie i wychowaniec epoki pierwszéj) rozwiązuje się i kona w Chrystusie (a tym podług autora jest każdy sam sobie), a podczas średnich wieków *Chrystus* roztapia się w Papieżu (??), to teraz papież, a *tém samém Chrystus* i całe człowieczeństwo rozpływa się w *każdéj chrześciańskiéj świata jednostce* (*y*). Owóż więc jednostka wychowańca, który w epoce pierwszéj małpował starożytne ludy, kosztem zaniedbanych zasad wychowania chrześciańskiego i krajowego, a w drugiéj epoce uczył się gardzić i nienawidzić to wychowanie, w ostatniéj zaś swojéj epoce, pochłania już w siebie (Boże mu odpuść) jakoby jakieś żarłoczne bóstwo pojęcia, i Chrystusa Boga Człowieka, i Papieża jako głowy i wyraziciela Kościoła, i całego rodu ludzkiego. Autor to daléj wyjaśnia w tych słowach: Dla tego dziś każdy jest, iż tak rzekę, papieżem w swoim rodzaju i dla *siebie*, średniowiecznym namiestnikiem Chrystusa (papieżem z władzą i znaczeniem w średnich wiekach) ma *własne uczucie*.“ A pamiętajmy, że u Trentowskiego własne uczucie to jest *sam Bóg*, wzniesiony w pojedyńczym człowieku do *najwyższéj swojéj potęgi*. To więc spotęgowane bóstwo w wychowańcu epoki trzeciéj tak autor przedstawia. „Czas nowszy jest tryumfem chrześciaństwa najwyższym, t. j. tryumfem *jednostkowego, osobistego bóstwa*, czyli powszechnéj samodzielności i pełnoletności.“ Skończył więc na tém, od czego zaczął. Starożytne narody, wieki średnie, czasy nowsze, Chrystus, papież, chrześciaństwo i człowieczeństwo w wyobraźni, jakoby *fata morgana* i piękne złudzenie oczy, od lat dziesięciu przedrzeźnianiem i maskaradą

(*m*) Chowanna tom I. str. 409.
(*n*) Chowanna tom II. str. 124.
(*o*) Tamże. str. 24.
(*p*) Chowanna tom. I. str. 698.
(*q*) Chowanna tom II. str. 92.
(*r*) Tamże str. 393.
(*s*) Chowanna tom I. str. 5.
(*t*) Chowanna tom II, str. 676—692.
(*u*) Pisma Kostrowca tom. II. str. 295.
(*w*) Tamże, str. 296.

(*x*) u Kostrowca tom II. str. 304.
(*y*) Wciąż w Chowannie II-éj str. 780—782.

ludów starożytnych, od dziesięciu do dwudziestu karmionego obłudą i zręcznie układanego do pogardy zasad rodzinnych i chrześciańskich, a od dwudziestu aż do trzydziestu, w kwiecie gorącéj i namiętnéj młodości, okrzyczanego bożkiem i puszczonego samopas, aby korzystał z *osobistego bóstwa i jednostkowego tryumfu* nad powyższemi wszystkiemi wielkościami i powagami: jest tu całą osią nauki, całą dźwignią postępu, całém ogniskiem życia. I wartoż czynić tyle podstępów i matactw, tyle zabiegów i pracy, by dopiąć tego, do czego każda ociemniała głowa, a jeszcze bardziéj zgoła zaniedbane i samopas puszczone serce rwie się z natury, w niesytym pędzie i cięży całym ogromem swych ziemskich żądz? (*a*)

Wyczerpując system autora do głębi, gwoli naszemu zadaniu, postępujemy daléj z pytaniem o początku zła i o moralności.

Na pierwsze z tych pytań Trentowski, nieubłagany wróg zasad wiecznych i nieodmiennych, a powagi powszechnéj i nakazującéj, odpowiada bluźnierczém szyderstwem. Powszechne nauczanie Kościoła i takąż wiarę całego rodu ludzkiego o początku zła, z winy pierwszych rodziców, Trentowski zowie, *hierologiczną i całkowicie bezmyślną Teologią)* (*b*), *gnostyczną bajką Marcyona* i wykrzykuje do chrześcian: „Wy pragniecie wierzyć — li Bogu, a wierzycie czartowi (!!). Przetrzyjcie, bracia, oczy zaspane, wydobądźcie się z pod duchowéj pierzyny, którą jest *powaga*, i pocznijcie myśleć" (*c*).

Owóż, tak przebudzony i wyzwolony z pod wszelkiéj Bozkiéj i ludzkiéj, tyle obrzydzonéj sobie powagi, już *samodzielnie* myślący filozof naucza: „Bóg jest bezwarunkowém dobrem, niemożc zatém ani źle czynić, ani być pierwszą przyczyną złego. Człowiek jest bóstwo ziemskie, jest *zawarowaném* dobrem (przez kogoż i jak?) ma zatém... wrodzoną skłonność do złego i jest *twórcą złego na ziemi*. Że zaś *złe* nie jest przeczeniem dobrego (więc fałsz nie jest przeczeniem prawdy, a śmierć przeczeniem życia); ale jego ograniczeniem (jakiem, i gdzie?) ma zatém, równie jak *dobre* za połowice swoje" (*d*). Ten widać pożytek i szlachetność, którą sam jeden autor umie w moralném złem upatrywać, przywiodły go drogą logiki do tych bezbożnych wyrzeczeń: *Stworzenie jest zawarowanym Bogiem, jest na ziemi śmiertelném, czasowém Bóstwem, zaczem słabą i grzechu zdolną, choć nieprzestannie boską istotą. Zawarowanie i ograniczenie bóstwa jest opaleniem lotnego pierza jego bozkiego, czyli możności stania się niebóstwem. Zawarowane i ograniczone bóstwo jest bóstwem w kajdanach i niebóstwem (!!!), jest dobrem złego, niewodem oplątanym, dobrem mającem w sobie pierwiastek złego (!!) jest jabłkiem rajskiem, które robak toczy i gryzie od kolebki kwiatu aż do trumny śmierci. Zawarowane i ograniczone bóstwo jest i nie jest. Zawarowane i ograniczone Dobro jest dobrem i złém. Złe jest jedynie skutkiem objawienia się dobrego (!!!). Bóg sam jest dobrem nieograniczoném, a zatem dobrem w masce żelaznéj z złego (!!) Złe nie jest Boga effektem, ale defektem (obłąkanie umysłu)... dobrego istotnego ujemnią w całéj naturze rozlaną, będącą warunkiem nieodzownym objawu i życia.* (*e*)

Kto ma rozum i serce, niech teraz sądzi. Rozum i serce mówi, że Bóg musi być istotą najdoskonalszą, to jest i bezcielesną, i wieczną, i samobytną, i najmędrszą, i najlepszą, i sobie jednéj wszystkiém winną, i w sobie jednéj łączącą wszystkie doskonałości najwyższe, w niedorównalnym stopniu. Owóż, według powyższéj Trentowskiego nauki, konieczny wypada wniosek: *„że Bóg jest Stwórcą i stworzeniem, i niebieskim i ziemskim, i nieśmiertelnym i śmiertelnym, i wiecznym, i wszechmocnym i słabym, i najświętszym, i grzechu zdolnym, nieograniczonym i ograniczonym, niezależnym od nikogo, w niczém i razem zawarowanym, niezmiennym i zdolnym utracenia bóstwa, nieskończenie wolnym i skrępowanym w kajdanach, najwyższém dobrem i pierwiastkiem zła, dobrem i złem, Bogiem i niebogiem, jest i nie jest.*

Czego chcieć więcéj po takiéj nauce, podawanéj za kwiat i ostateczny płód najwyższéj chrześciańskiéj XIX wieku Mądrości, — nauce o Bogu, od którego jedynie pochodzi wszelka prawda i dobro, wszelka mądrość i doskonałość, a bez którego wszystko i wszędzie jest wieczną ciemnią, złem i śmiercią!

Jaką Trentowski głosi moralność? Z tego, cośmy widzieli, łatwo i z góry sądzić możemy. Dowodząc nieraz, że każdy człowiek ma dwie natury, boską i ludzką (*f*), a może sobie wymyślić Boga, więc i religią, kładzie jednak religię za podstawę szczęścia wiecznego i doczesnego (*g*), następnie i moralności. Ale u niego religia różną jest od wiary (*h*), któréj się lęka więcéj jak szatana (*i*). Podług niego religią „jest niewidzialnym penatem", t. j. bożkiem li tylko domowym, — religią, którą Bóg w pierś człowieka tchnął i zapisał. Natura jest jéj starym, a własna pierś człowieka nowym zakonem." Ztąd też ta filozoficzna religia „urywa łeb smokowi, którego zowią supernaturalizmem" (*j*), to jest religią nadprzyrodzonym sposobem daną od Boga, a taką właśnie jest chrześciańska. Podług więc religii autora „świętym jest ten, co mówi: *w piersi méj Bóg mieszka, nieznam co grzech*, t. j. zło, jako ujemnia w całéj naturze rozlana, warunkiem jest nieodzownym wszego objawu i życia (*l*).

Cały charakter takiéj moralności stanowi tu jakaś „pożyteczna szlachetność", któréj hasłem są słowa: „działałeś głupio niebosko, niegodnie ciebie, skoro ci się rzecz nieudała (*m*). Więc komu się rzecz udaje, choćby najwięcéj moralności przeciwna, ten podług filozofa, „działa rozumnie, bosko, godnie siebie." Moralność téj filozofii jednym ostatecznym, o wiecznych losach człowieka, wyrokiem usuwa wszelkie obawy w sercach, choćby najwięcéj rozwięzłych. Oto są słowa autora: „Nasze ciało (po śmierci) powraca do powszechnéj materyi, z któréj powstało, nasza dusza powraca do powszechnego ducha, z którego powstała; ale nasza jaźń, t. j. nasza prawdziwa, trwała i niezmienna istota, składająca się z niezmiennego ciała i niezmiennéj duszy, zostaje bytem samodzielnym, *będącym twórcą własnego czasu i własnéj historii*. W godzinę naszéj śmierci opuszczamy nasze chwilowe ciało i naszę chwilową duszę, *zostajemy czystém ciałem i czystą duszą*... Ogólność naszą oddajemy ogólności napowrót i zatrzymujemy pojedyńczość, to co do nas należy... Nasza obecność zostaje razem z nami *ubóstwioną* i my w niéj żyjemy wiecznie. Święci nie są to ani pogańskie cienie, ani czyste metafizyczne idee, ale są jako Epaminondas, Sokrates (poganie), Chrystus (Bóg-Człowiek) itp. przemienionemi jaźniami t. j. ludźmi, którzy razem ze swojém ciałem i duszą z czasowego do wiecznego świata wypodróżowali i w którym wiecznie żyją" (*n*).

Całéj téj filozofii osią, duszą i węgielnym kamieniem jest grube wszechbożeństwo (panteizm). Autor go zamknął

(*a*) Tendimus in prohibita, cupimusque negata (Ovidius.)
(*b*) Chowanna edicia druga od str. 101—104. tom I.
(*c*) Tamże str. 104—107.
(*d*) Chowanna I. str. 27, 28
(*e*) Chowanna tom. I. str. 51—54.

(*f*) Chowanna tom I. str. 500.
(*g*) u Kostrowca str. 318.
(*h*) Tamże, str. 320.
(*i*) Tamże, str. 324.
(*j*) Tamże, str, 324.
(*k*) Tamże, str. 326.
(*l*) Chowanna I. str. 51—54.
(*m*) u Kostrowca str. 358—359.
(*n*) De vita hominis aeterna u Kostrowca str. 396—397.

w swojéj formułce: *„Bóg z człowiekiem jest bezwzględną różnojednią*: to jest, że Bóg jest całością bezwzględnéj materyi i bezwzględnego ducha w samym pierwiastku (jakim n. p. jest korzeń względem swojego drzewa i kwiatu) a człowiek jest całością względem materii i ducha w objawieniu, w przedstawieniu widomém. I dla tego to Trentowski kładzie tę zasadę: *„Bóg i wiedza boska bez człowieka*, jako równie człowiek i jego poznanie bez Boga, *byłyby tylko igraszką i ciemną babką*.“ (*o*)

Śmiało więc można zamknąć sąd o téj filozofii słowami jéj własnego autora: „Zrobił Boga potulną lalką, posadził go tam gdzieś daleko na złotym stolcu, jako niemego widza zuchwałych czynów (ludzkich); wyobraziciela jakiejś tam polityczněj abstrakcyi, jako kropkę nad literą jota... Cześć Boga jest mu egoistycznem uwielbieniem samego siebie (*p*).

(Ciąg dalszy nastąpi.)

(*o*) Vorstudien tom 1. str. 219.

(*p*) Cybernetyka, st. 47—48.

Kościół katolicki a militaryzm pruski.

Wielkie słowo nowopruskiego kanonisty nadwornego *Dr. Friedberga*: „Kościół katolicki jest niebezpieczną dla państwa instytucyą,“ wywołało pomiędzy tegorocznymi teologami gazeciarskimi kwestyą: gdzie jest ta potęga, któraby zagładę téj niebezpiecznéj dla państwa instytucyi podjęła? Jedni mówią, że protestantyzm, drudzy, że nauka niemiecka, inni znów, że nowoczesna kultura tego dzieła dokona. Ale wszyscy się mylą. Przyjaciel ks. Bismarka E. v. Hartmann, mówi w artykule swoim „Walka kościoła z państwem“ umieszczonym w nrze 36 tygodnika *„Gegenwart“* wręcz, że żadna potęga nie jest zdolną złożyć kościoła katolickiego do grobu, jedno pruski militaryzm. Warto posłuchać przyjaciela niemieckiego kanclerza, co daléj w tym przedmiocie mówi: „Kościelny protestantyzm nie mógł tak dla swéj wewnętrznéj połowiczności i sprzeczności, jak dla braku organizacyi mogącéj spożytkować siły jego, Kościołowi nigdy ani szkodzić ani go obalić. Kościół katolicki mający najdoskonalszą organizacyą od czasów cesarzy rzymskich był niezwyciężonym, dopóki nie znalazł przeciwnika jeszcze ściśléj i doskonaléj zorganizowanego. Tym przeciwnikiem jest *militaryzm Hohenzollernów*. Tak jest, ultramontanom słusznie znienawidzony militaryzm pruski, rozbije potęgę świecką Kościoła katolickiego. A więc nie idee jakowe, ale wojskowość i za nią w ślad idący duch naszego czasu zgniecie tę zewnętrzną siłę katolicyzmu. Kościołowi katolickiemu, mówi daléj p. Hartmann, był już od dawna niemiłym wprawdzie ciągły wzrost Prus protestanckich, ale o wielkości niebezpieczeństwa, jakie mu ztamtąd groziło, ani mu się marzyło aż do roku 1866. Bitwy pod Królowymgrodem, pod Metz, Sedanem, były właściwie przeciw Kościołowi katolickiemu stoczone. Austrya i Francya mogą się po klęskach poniesionych rehabilitować, ale kurya rzymska owych bitew nigdy nie przeboleje. Na szczęście już zawrzała walka pomiędzy Kościołem katolickim a państwem pruskiém; walka, która tylko zupełném zniszczeniem jednéj strony załatwioną być może. Aby zaś państwo tém skuteczniéj przeciw Kościołowi walczyć mogło, potrzeba, aby ubezwładniło wpływ katolickiego duchowieństwa na sumienia wiernych, potrzeba, aby niemieckich katolików z istniejącego dotąd posłuszeństwa ku przełożonym niekrajowcom zwolniło. Urzeczywistnić atoli powyższe warunki znaczy to samo, co przywrócić w Kościele katolickim w Niemczech pierwotną formę episkopalną, jaka miała miejsce przed systemem papalnym.

Ten tedy porządek pierwotny ma militaryzm pruski przywrócić, czego bez zniesienia władzy świeckiej Papieża uskutecznić nie może. Nic zaś łatwiéj nie rozbije katolicyzmu na kościoły narodowe jak odebranie Papieżowi władzy świeckiéj; to téż Kościołowi większego od 10 wieków nie zadano ciosu jak teraz, kiedy naczelnika jego pozbawiono władzy świeckiéj. Nie inne téż myśli pokutowały w Sedanie w chwili, kiedy ztamtąd 5 września 1870 wezwano rząd włoski, aby natychmiast wkroczył do Rzymu i państwu kościelnemu koniec położył *„teraz albo nigdy.“*

Zwracamy dzisiaj zawiasowo uwagę urzędowców, że kiedy się wahano we Florencyi Rzym zagubić, nastąpiło powtórne wezwanie z wyraźném przyrzeczeniem pomocy w razie niebezpieczeństwa jakowego. To też fancuskie pisma donoszące w téj mierze, że Visconti-Venosta miał się we wrześniu do pewnego dyplomatu francuskiego wyrazić: „nas prawie zmuszono wkroczyć do Rzymu,“ zasługują zupełnie na wiarę.

„Kiedy tak wszystko się powiodło zadaniem militaryzmu zwycięskiego być powinno znieść papieztwo, prawi p. Hartmann. Jesteśmy w trzecim peryodzie tysiącletniéj walki Kościoła z państwem i prawdopodobieństwo wygranéj po stronie państwa jest tak wielkie, że niepodobna nieprzypuścić, aby nie zadrzała już chwila, gdzie niebawem papieztwo na zawsze do grobu zepchniętém będzie.“

Tyle p. Hartmann. My na te mrzonki śmiertelnika maluczkiego tylko oświadczamy: Miło nam widzieć wreszcie przeciwników naszych z otwartą przyłbicą. Widnokrąg pola walki się rozjaśnia, bo wobec słów pochodzących z natchnienia człowieka dzierzącego ster państwa, ustaje wszelka obłuda polityczna jakoby tylko chodziło o prześladowanie Jezuitów, ultramontanów, a nie Kościoła katolickiego. Dziś słyszymy niedwuznaczne hasło przeciwników naszych: **„Precz z kościołem**, militaryzm pruski rozbije Kościół katolicki.“ Przepowiednia ta brukowa przypomina mimowolnie przepowiednią Makaulaja. „Papieztwo, mówi wielki historyk protestancki, nie rozpada się, ale jest pełne życia i siły młodzieńczéj. Kościół katolicki wysyła ciągle jeszcze do najodleglejszych krańców ziemi apostołów swoich, których gorliwość nie ustępuje w niczem gorliwości tych, którzy z Augustynem św. do brzegów Anglii wylądowali. Kościół stawia ciągle jeszcze czoło królom sobie nieprzyjaznym z tą samą odwagą, jak niegdyś dumnemu Attyli. Liczba jego dzieci przewyższa obecnie liczbę wiernych z czasów ubiegłych, on sam jeden widział początek wszystkich rządów świeckich i wszystkich herezyi, którémi obecnie świat zapełniony i nic téż nie przeszkadza przypuszczeniu, że i na ich koniec patrzeć będzie... i może jeszcze wtenczas jego siła i moc złamaną nie będzie, jeżeli kiedyś pielgrzym z Nowéj Zelandyi wśród wielkiéj zawieruchy tego świata stanie przy ruinie łuku mostu londyńskiego, aby odszkicować zwaliska kościoła św. Pawła.“

I książę Bismark mówił pewnego razu o *„rozbiciu,“* ale o inném jak przyjaciel jego Hartmann: „Mam nadzieję, że się doczekam, powiedział on w listopadzie 1849 roku jako deputowany na sejm w mowie swojéj przeciw małżeństwu cywilnemu, doczekam się, że okręt błaznów (Narrenschiff) nowoczesnych rozbije się o skałę Kościoła chrześciańskiego.“ I do czegóż słowa powyższe odnosićby się mogły, jeżeli nie do ducha rozkiełznanego subjektywizmu? A teraz, cóż robi książę Bismark? On sam właśnie siedząc w tym okręcie stoi na czele uruchomionego subjektywizmu, a w pełnéj znaczenia walce z biskupem Warmijskim wyrzeczono bez ogródki, iż téj zasady przy pomocy wszystkich środków państwa bronić będą. Tak się więc spełnia obecnie dawne jakieś proroctwo, iż wielka i stanowcza walka duchowa rozstrzygniętą kiedyś zostanie na piaskach Marchii.

Biskup Warmijski

wystósował do ministra Dr. Falka, z powodu odjęcia mu temporaliów, następujące pismo, które jako dokument w sprawie zatargu rządowego z Biskupem katolickim, podajemy w tłomaczeniu *Kuryera poznańskiego*.

„Wasza Ekscelencya uważała za stósowne odjąć mi temporalia rozporządzeniem z dnia 25 września rb. pomimo uznania mego lojalnego usiłowania, aby smutne nieporozumienia, istniejące pomiędzy mną a królewskim rządem, za pomocą odpowiednich objaśnień usunąć. W tém przekonaniu, że uprawnienie królewskiego rządu co do wypłacania prawem mi przynależnych środków egzystencyi, popadło w skutek zachowania się mego w wątpliwość, Wasza Ekscelencya odjęła mi zapewnione przez dokumenta królewskie, a dotychczas przezemnie prawnie pobierane, zagwarantowane traktatami państwowemi i prawem wypłaty biskupich dochodów. Rozporządzenie to, narażające dotkliwie egzystencyą moję oraz stanowisko urzędowe, które zajmuję, wydane i wykonane zostało bez wyroku sądowego i bez podania nakazującego je prawa przez jakąkolwiek władzę, któraby w tym razie występowała równocześnie jako strona wykładająca prawo, oskarżająca i osądzająca. Odwołując się na moje prawa biskupie, jestem zmuszony oświadczyć wobec Waszéj Ekscelencyi, że zastósowanie do mnie tego rozporządzenia ze strony rządu uważam za bezprawne, oraz zastrzegam się co do praw moich osobistych i praw stolicy méj biskupiéj uroczyście przeciw wszelkim następstwom, mogącym ztąd wyniknąć.

Zastósowane przeciw mnie rozporządzenie opiera się na wykroczeniu przeciw § 57, Części II. tyt. 11 Ogólnego prawa krajowego. Nie wchodząc atoli

1. w ten fakt, że rząd królewski nigdy dotąd nie poszukiwał ogłoszonéj przez biskupów publicznéj ekskomuniki, i że znakomite powagi jurystyczne, jak Koch, Laspeyres i inni, możność zastósowania § 57 cytowanego dzieła do ekskomuniki w Kościele katolickim zaprzeczają;

2. w kwestyą, czy rzeczony § 57 po ogłoszeniu konstytucyi z dnia 30 stycznia 1850 r. wobec artykułów 12 i 15 tejże może być jeszcze uważanym jako prawomocny;

3. nadto w kwestyą, jakby należało tłumaczyć wyrażenie „honor obywatelski“, w tym razie gdyby nawet był prawomocnym; oraz, czy według brzmienia i pojęcia prawa, według wyrażenia jurystycznego (porównaj ordynacyą procederową z dnia 21 czerwca 1869 r. § 83 i kodeks karny dla państwa pruskiego z 14 kwietnia 1851 r. § 11.) i pojmowania naukowo-jurystycznego, (porównaj Beseler, uwagi do kodeksu karnego str. 103) nie należy rozumieć pod niem tych obywatelskich praw honorowych, które wylicza kodeks karny z 31 maja 1870 r. Nr. 34, a z któremi ekskomunika nie ma nic do czynienia;

4. we fakt, że § 57 l. c. O. P. K. sprzeciwiają się rozporządzenia szczegółowe (§§ 66, 121, 124, 125, 126 l. c.), które przyznają prawa zwierzchności i dyscypliny kościelnéj biskupowi;

5. w dalsze uwagi, że ponieważ nie zaprzeczałem zadeklarowanéj lub zadeklarować się mającéj z miejsca kompetentnego prawomocności jakiegokolwiek paragrafu prawa, cała sprawa toczyła się dotąd na czysto doktrynerskiém i teoretyczném polu, któremu zbywa w każdym razie na rzeczywistéj podstawie, podczas gdy nie załatwione jeszcze nieporozumienie pomiędzy mną a rządem jest jedynie przedmiotowe, gdyż przeczyłem tylko, aby ogłoszenie publiczne z ambony ekskomuniki miało ubliżyć honorowi odnośnych osób, przeciwnie zaś Wasza Ekscelencya nie tylko tego nie udowodniłeś, lecz nawet nie spróbowałeś udowodnić;

nie może przeto być mowy o wykroczeniu przeciw § 57 l. c. już z téj przyczyny, ponieważ ja jako sędzia duchowny, ogłaszający ekskomunikę, wypowiedziałem był, że kara ta kościelna, podług pojęć katolickich, honorowi obywatelskiemu nie uwłacza, oraz okazałem się gotowym, jeśli rząd uważa dla zapobieżenia możliwym nieporozumieniom za rzecz konieczną, ogłosić odnośne objaśnienia duchownego wyroku.

Ponieważ atoli rząd i tę nawet propozycyą zbył milczeniem — ponieważ prokurator, naczelny prokurator i minister sprawiedliwości, do których udał się ekskomunikowany dr. Michelis, nie uważają publicznego oskarżenia o ubliżenie honoru za usprawiedliwione, i ponieważ rzekomo obrażeni sami nie użyli przysługującego im prawa do wytoczenia procesu injuryjnego, przeto twierdzenie, na którém się opiera reskrypt z dnia 25 września r. b., musi się wydać koniecznie jako petitio principii. Również nieuzasadnionym jest zarzut, jakobym wypowiedział posłuszeństwo konstytucyi i prawom pruskim, ponieważ moje wywody prawne ciągle na tém polu się obracały, nie spotkawszy żadnego odparcia, ponieważ wypowiadałem po kilkakrotnie zupełne uznanie moje władz państwowych w ich obrębie, oraz uznanie zupełnego posłuszeństwa ze strony poddanych dla praw krajowych, podczas gdy dołączane uwagi odnoszą się li tylko do uświęcenia religijnego przekonania, wiary i prawa moralnego, a zatém do rzeczy, o które starać się powinien każden chrześcianin, każdy nawet wyznawca pozytywnéj religii, i do czego zobowiązanym jest w obec państwa i własnego swego sumienia. Rzeczy tych państwu podciągać pod ogólne prawa państwowe nie przystoi, co też w istocie nie leżało nigdy dotąd w duchu pruskich władzców i mężów stanu.

Jeśli pomimo to rząd sądzi się upoważnionym do trwania przy tym zarzucie, wtedy pozwalam sobie zapytać się, jakie prawo i jaka ustawa upoważnia go do przedsięwziętego postanowienia. Nawet wobec urzędników państwa rząd nie posiada tego prawa, i potrzebuje na to według prawa z dnia 24 maja 1861 r. wyroku sędziego lub też wyroku dyscyplinarnego.

Tém mniéj zaś upoważnionym jest do podobnego kroku przeciw biskupom pruskim, ponieważ dotacye ich polegają na traktacie państwowym z głową Kościoła katolickiego, oraz, ponieważ są emolumentami, które państwo pruskie wobec Stolicy Apostolskiéj, bullą de salute animarum, z zagarniętych dóbr kościelnych biskupom wypłacać się zobowiązało. Stanowią one przy sekularyzacyi dóbr duchownych formalnie zaciągnięty dług państwa, oraz rentę, którą fiskus obowiązany jest płacić tak długo, dopóki według uczynionych przyrzeczeń przy publikacyi bulli de salute animarum dotacye te nie będą zahipotekowane na gruntach. Porównaj z tém objaśnienia pruskiego ministra oświecenia v. Ladenberg z dnia 15 grudnia 1848 r. I art. 12 do ustawy z dnia 5 grudnia 1848: „Dlatego też, gdy nad przywróceniem ustawy kościelnéj toczono układy ze Stolicą Apostolską, nie było to bynajmniéj łaską, lecz dopełnieniem uzasadnionego obowiązku, gdy państwo podejmowało się dotacyi biskupstw i należących do tychże instytucyi, jak to wyraźnie też uznano, tak podczas samychże układów, jako też późniéj przy ogłoszeniu rezultatu takowych, bulli de salute animarum z roku 1821. (Preussische Staats-Ztg. z dnia 11 sierpnia 1821). Wiadomo, że z powodów finansowych zahipotekowanie dotacyi biskupstw i kapituł na lasach rządowych, oraz uposażenie ich własnością ziemską nastąpić nie mogło. Tém więcéj wszakże państwo do pełnienia w dotychczasowym sposobie tych obowiązków obowiązane **jest prawem i honorem.**“

Dla Warmii postanowiono rozkazem gabinetowym z dnia 1 listopada 1772 szczegółowo: iż „kamera królewska obejmuje dobra duchowne z tym warunkiem, że obowięzuje się płacić połowę czystego dochodu właścicielom pierwotnym, bądźto biskupom, prałatom, opatom lub innym przełożonym zakonów duchownych.“ Nie małe wcale dochody, jakie ztąd powstały, sprowadzone zostały w skutek szczegółowych w téj mierze układów ze Stolicą Apostolską do teraźniejszéj wysokości, a etat warmijskiego biskupstwa przez JKM. dziś nam panującego króla w roku 1860 zatwierdzonym został.

Dotacye te artykułem 15 konstytucyi stanowczo są zagwarantowane. Uważam się zatém za upoważnionego do dopominania się o zatwierdzone dla mnie etatem państwa emolumenta na drodze prawnéj, czego też uczynić nie omieszkam.

Wasza Ekscelencya oświadcza przecież w swym reskrypcie z dnia 25 września rb., że Sama unikać się stara pozoru ograniczenia Kościoła katolickiego lub uszkodzenia interesów jego. To też opierając się na tém radosném i pocieszającém oświadczeniu, nie tracę nadziei, że i bez uciekania się z méj strony do owego ostatecznego środka, przy łaskawém uwzględnieniu niniejszego mego objaśnienia, rzecz cała zgodnym sposobem załatwioną zostanie; pozwalam sobie nadto Waszéj Ekscelencyi przedstawić do łaskawego zaradzenia niektóre sprawy, których pogwałcenie katolicy Warmii nader dotkliwie czują.

1. Waszéj Ekscelencyi wiadomém jest z reklamacyi rodziców

jako téż i z innych sprawozdań, że pomimo rozporządzenia Waszéj Ekscelencyi z dnia 29 lutego 1872, według którego zwolnienie od nauki religii przy wyższych zakładach naukowych pod pewnemi warunkami może mieć miejsce, przy seminaryum nauczycielskiém w Brunsberdze alumni ciągle są przynaglani do uczęszczania na naukę religii, wykładanéj przez księdza, który odstąpił od wiary Kościoła i zasuspendowanym został, co przecież tém większém jest pogwałceniem sumienia, że alumni po większéj części z powodu ubóstwa swego wskazani są na wolny wikt, który przy zakładzie tym jest urządzonym, i że w razie opuszczenia brunsbergskiego seminaryum, podług wszelkiego prawdopodobieństwa nie znajdą przyjęcia w żadnym innym zakładzie i tym sposobem pośrednio od powołania nauczycielskiego wyłączeni zostać mogą.

2. Waszéj Ekscelencyi wiadomo nadto, że dla żołnierzy katolickich w Wystruciu, Welawie i Gąbinie, oraz dla obłąkanych katolickich w Allenberg, jako też dla więźniów katolickich w domu pracy w Topiałach, funguje duchowny, przez prawną władzę swoją duchowną usunięty i notorycznie ulegający ekskomunice Watykańskiego Koncylium, i że pozostający pod opieką rządową detenowani w obu zakładach ostatnich, zmuszeni są uczęszczać na naukę i świętokradzkie nabożeństwo tego duchownego, oraz odbierać od niego Sakramenta święte, które według wiary katolickiéj wcale nie są ważnemi. (Conc. Trid. sess. 14 c. 7 de poenitentia).

3. Waszéj Ekscelencyi również nie jest obcém, iż przy klasach katolickiéj szkoły parafialnéj w Elblągu, magistrat tamtejszy, według wyraźnego oświadczenia, znanego dobrze władzom, tylko takim daje nauczycielom posady, którzy nie uznają dogmatu o nieomylności Papieża, będącym wszakże dla każdego chrześciańskiego katolika obowięzującym; że nadto nauczyciele ci, z wyłączeniem duchownych, będących do pomocy, wykładają dzieciom katolickim naukę religii; oraz, że dzieci te zmuszone są słuchać wykładu odszczepieńców i z Kościoła swego wyłączonych nauczycieli. W przynagleniu tém do uczęszczania na wykład religii oraz świętokradzkie nabożeństwa od wiary katolickiéj odstępnych nauczycieli oraz duchownych, spostrzega katolik gorzkie prześladowanie swéj wiary, pogwałcenie wolności sumienia, przytłumianie praw, uroczyście mu zagwarantowanych. Z całego serca ubolewam nad oziębłością umysłów i głębokiém niedowierzaniem, jakie te środki, uwłaczające najświętszym interesom wiernych i lojalnych, poddanych u tychże względem królewskiego rządu wywołują. To téż upraszam Waszą Ekscelencyą jak najusilniéj, aby raczyła usunąć nieporozumienia, które tak dla Kościoła jak i dla państwa równie smutne mają następstwa.

Frauenburg, dnia 6 października 1872.

Biskup warmijski,
† Ph. Krementz.

Upamiętajmy się, upamiętajcie się!

Przez protestanta polskiego.

Niejednokrotnie podnosiliśmy głos naprzeciw *Tygodnikowi Wielkopolskiemu* wychodzącemu w Poznaniu najpierw pod redakcyą *E. Calliera*, obecnie pod redakcyą heidelbergskiego *Dr. Olędzkiego*, który z Galicyi przybył do stolicy naszéj szukać szczęścia w zawodzie literackim. Pismo to niestety do téj chwili jeszcze istnieje, a istnieje tylko z łaski dobrodusznych czy bezmyślnych prenumeratorów, nie dostrzegających w nim najobrzydliwszego cynismu, szalonych miotań się na wszystko, co dla katolika i Polaka świętém być powinno, rozkiełznanego zuchwalstwa, a przytém i sporéj miary uczonéj głupoty. Wykazywaliśmy to naocznie, wykazał i *Kuryer poznański*, cóż, kiedy pismo to znajduje tyle jeszcze żywiołów w społeczeństwie naszém ile mu właśnie do pędzenia niebezpiecznego żywota potrzeba. Alež prawda: ponoć *Tygodnik Wielk.* dla tego istnieje, iż go pracami swemi zasilali taki *vir clarissimus* jak Albin Kuhn, kuszący się o zburzenie klasztoru PP. Sercanek, Dr. Libelt, chcący koniecznie w *Nawodziskach* odkryć człowieka przedhistorycznego, zaczepiający Dogmat Niepokalanego Poczęcia N. M. P. i dogmat nieomylności, wreszcie wysławiający system panteistyczny na wskroś Dr. Levitoux; taki Ochorowicz, „fałszerz Tertulliana“ i taki Bałucki, piszący nieznane dotąd u nas sprośności; wreszcie dla tego pono, że *Dziennik pozn.* wziął go pod skrzydła swojéj opieki i wystawił mu patent prawowierności — komunistyczno - nihilistycznéj: U nas spora jeszcze jest garść takich, co z całym zapałem i religijném przejęciem odmawia swoje *Credo* w Dr. Libelta, panteism i w *Dziennika pozn.* wypróbowaną polityczno - patryotyczną mądrość.

Cóżkolwiekbądź, nie należy poprzestawać wskazywać na zgubne roboty i na niedorzeczności *Tygodnika Wielkopolskiego.*

Gazeta Toruńska zamieściła niedawno pod przytoczonym przez nas u góry napisem kilka uwag nad *Tygod. Wielkop.*, za które jéj i my sami i wszyscy równo z nami myślący szczerze obowiązani jesteśmy. Głos *protestanta polskiego* w téj sprawie, spokojny, a silny, nie omieszka, jak się spodziewamy, wywrzeć pożądanego wpływu.

Uwagi jego skwapliwie w piśmie naszém powtarzamy:

Pan Dr. O(lędzki?) odzywa się w *Tygodniku Wielkopolskim* do naszéj publiczności i naszego społeczeństwa z powodu upadku lwowskich pism *Świtu* i *promyka* i nawołuje: upamiętajmy się!

Pan dr. O. wywodząc, jak literaci, nie mogąc znaleźć nakładców dla swoich utworów, uciekają się z nimi do pism peryodycznych, i wykazując, jak te ostatnie, nie mając dostatecznéj liczby przedpłacicieli, a więc w braku środków materyalnych nabywać mogą tylko prace podrzędnych autorów, jak tym sposobem upadając coraz niżéj i niżéj, tracą na wartości, przestają być czytanemi i upadają. Pan dr. O. nawołuje ztąd upamiętajmy się!

Pan dr. O. milcząc zupełnie o literatach, przemawia jedynie do publiczności, zarzuca jéj „książkowstręt“ i „drukowstręt“, składa na nię całą winę upadku naszéj literatury i naszego dziennikarstwa i nawołuje ją: upamiętajmy się! — Czy słusznie? odpowiadamy: nie!

Uzasadnijmy nasze *votum.*

Literaci innonarodowi: niemieccy, francuzcy, włoscy itd. itd., pouczając publiczność swoję i krytykując ją jak umieją, nie obrażają nigdy jéj przekonań i jéj narodowych uczuć, owszém, pochlebiając uczuciom tym, podnoszą je i wzmacniają; oni porównywując swoje społeczeństwo z inném jakiém, jeżeli im przyjdzie oddać pierwszeństwo obcemu, to czynią to zawsze nie zabijając otuchy własnego; oni są zawsze w zgodzie z kierunkiem duchowym narodu i społeczeństwa swojego; oni są społeczeństwa tego nieoddzielną cząstką, tylko jego narzędziem głosowym; oni, w końcu kierują się zasadą: literaci dla społeczeństwa, a nie społeczeństwo dla literatów.

A jakże to u nas?

Cywilizacya zachodnia, błyszcząca z wierzchu a zgniła wewnątrz, rozlawszy się po powierzchni naszego społeczeństwa, zaraziła i przesiąkła miazmami swojemi, z małemi wyjątkami, wszystko prawie, co się nad poziom wzniosło i coby nam przewodzić mogło, czyli innemi słowy: literaci nasi wykształciwszy się w szkołach rosyjskich, niemieckich i francuzkich i na literaturze niemieckiéj i francuskiéj, wynarodowili się i dziś nie mogą nawet ani się porozumieć ze społeczeństwem swojém i narodem swoim; oni przemawiają do nas niezrozumiałym dla nas językiem, bo jak Niemcy, Francuzi i Włosi, nawet z tąż samą zarozumiałością, wystawiając wszystko, co nasze, na wzgardę i pośmiewisko.

Wytłómaczmy się.

Autor *Siostrzenicy ks. Proboszcza,* powieści drukującéj się w *Tyg. Wielkopolskim*, należy do niepoślednich dzisiejszych literatów; przypatrzmy się dziecku jego. Ks. Albin, to Włoch; August, to niemiecki nationalliberał; ks. proboszcz, to jakiś mądrzec wschodni a nie polski ksiądz katolicki; Zenon, to moskiewski nihilista; matka jego, to w żadnym przypadku polska matrona; Mayer, to już chyba jakiś fałszywy Hiszpan; a zkąd autor wziął typy do Fingera, Anetki

i Józi, to już i zgadnąć trudno, w każdym razie tworzył je bez najmnieszéj wiadomości, że naród jego żyje solą rodzimą a pieprzów tureckich i kajeńskich nie lubi — a tem mniéj jeszcze zaprawia strawę swoję *Assa foetidą*. Tyle o zewnętrznéj formie, przypatrzmy się tendencyi. W ks. Albinie, Fingerze i w matce Zenona wystawia autor religią na wzgardę; w ks. proboszczu i Auguście propaguje i zachwala indyferentyzm religijny; w Anetce pokazuje, jak niewinność dziewicza do niczego się nie przydaje; w Józi, jak otrzaskaność prowadzi do poznania i rozumu; a w całości buduje przybytek prawdy, piękna i cnoty na — plugastwie i grzechu.

Cóż więc dziwnego, że niezepsute i niewynarodowione społeczeństwo nasze, czytając podobne rzeczy, czuje ckliwość, niesmak i obrzydzenie, że coraz więcéj i więcéj obojętnieje dla literatury przez pisma peryodyczne przedstawianéj, i w końcu nie troszczy się nawet o to, czy istnieje.

Panowie, upamiętajcie się! poznajcie Wasz naród i pokochajcie go; nauczcie się z nim czuć, smucić się i cieszyć się; nauczcie się miłować to, co on miłuje, a brzydzić się tém, czem się on brzydzi; przestańcie mu obczyznę i zagranicę narzucać, a bądźcie tylko tłómaczami jego własnych myśli, a społeczeństwo, do którego macie zaszczyt należeć, wypłaci się Wam uznaniem prac Waszych!

Już na tym jednym przykładzie byłoby dość, musimy jednakże podnieść na światło jeszcze parę perełek, aby nam nie zarzucono że za grzechy jednego wszystkich na pokutę skazujemy.

Jednem z najrozgłośniejszych imion literackich jest imię Józefa Narzymskiego, autora po dwakroć nagrodami zaszczyconego po takim wolno nam spodziewać się czegoś dobrego, a jakiż nas zawód spotyka! Jego *Ojczym* poznał już w *Dzienniku Poznańskim* i w *Gazecie Wielkopolskiéj* sprawiedliwéj, chociaż jeszcze nie dostatecznéj i nie wszechstronnéj krytyki, niech na téj już dość będzie, wspomnijmy jeszcze tylko o *„Pozory mylą“*. Dosadna krytyka téj niby humoreski jest tylko przy butelce w kawalerskiém towarzystwie możliwą, i lubo wiemy to, to przecież sprobujemy, czy się nam nie uda, chociażby z uszczerbkiem dosadności téj, sztuczkę tę kilkoma słowy scharakteryzować; oto: jest to sielanka rozpoczynająca się pocałunkiem miłosnym, a kończąca się miejscem, którego się w towarzystwach nie wymienia, zajętem przez cierpiących na niemoc, któréj się po spożyciu niedojrzałych owoców, a mianowicie zielonych jeszcze truskawek dostaje.

Panowie, upamiętajcie się!! czy myślicie że *eau de Cologne* rzeką płynie?

Niemniéj rozgłośném jest imię p. Władysława Sabowskiego, autora do spółki z Józefem Narzymskim słynnéj *Historyi o dwóch parach* itd., któréj pomysł należy oczywiście do ostatniego a wypracowanie do pierwszego, jak to z ulubionych pisarzowi temu „matematycznych wniosków“ „koniecznie wnosić“ należy; do tego się tu téż zwracamy. Żaden może z pisarzy nie lekceważył sobie więcéj czytającéj publiczności nad p. Sabowskiego, jak tego dowodzą jego *Historya o dwóch parach*, w któréj wszystkie trzy części gramatyki głosownią, pierwoskładnią i składnią opoliczkował (np. wioska spadała na dwie dziewczęta itp.) i rozprawka jego językowa wymierzona przeciwko ks. Malinowskiemu i dr. Rzepeckiemu a umieszczona w *Dzienniku Poznańskim*, w któréj na seryo dowodził, że się przez studya prorokować nauczył.

Panowie, upamiętajcie się i nie pogardzajcie Malinowskim i Małeckim i pamiętajcie, że Libelt, Kremer i Cieszkowski jeszcze żyją, i że to bynajmniéj nie jest rzeczą obojętną, jak i co oni o nas myślą.

Przejdźmy teraz do rzeczy mających pretensye do predykatu poważnych.

Nad językową rozprawką p. Sabowskiego i nad Józefa Narzymskiego. „O prawnem stanowisku kobiety“ zawierającą dziwolągi, o jakich „się filozofom nie śniło,“ jako o rzeczach nieco przestarzałych możemy „przejść do porządku dziennego“ — i tak już rozhulało się nam pióro — a zatrzymamy się tylko przy drukującéj się w *Tygodniku Wielkopolskim* opisowéj rozprawie „Włochy w r. 1871,“ nieznanego nam autora.

Autor rozprawki téj wypowiada zaraz na wstępie zdania: „W każdém więc społeczeństwie im bardziéj kwitnie dziennikarstwo, tam z większą pewnością można zawyrokować, że oświata, moralność publiczna.... na wyższym stoi szczeblu postępu,“ (dziennikarstwo) „szepi, rozwija i ugruntowywa moralność publiczną, społeczną i prywatną, tym sposobem jest żywéj, żyjącéj etyki podwaliną, dźwignią i ochroną,“ a zestawiwszy i przytoczywszy rozmaite dane ze statystyki dziennikarstwa włoskiego, podług których z 25 milionów Włochów umie czytać 10 milionów, a z tych zaś umiejących czytać 10siu milionów, czyta dzienniki aż całe 12 milionów, kończy ten ustęp następnie: „Z tego, co dotąd powiedzieliśmy, czytelnik łatwo może sobie wyrobić pojęcie o tutejszéj cywilizacyi w ogóle.... i o ile tutaj społeczeństwo stoi wyżéj pod tym względem od naszego.“

Panowie, upamiętajcie się i nie przekręcajcie pojęć! Wszakci to nie z dziennikarstwa powstaje społeczeństwo, lecz ze społeczeństwa dziennikarstwo, i „jakie drzewo taki klin, jaki ojciec taki syn,“ jakie społeczeństwo, takie dziennikarstwo.

Panowie, upamiętajcie się, i jeżeli rozumować nie chcecie lub nie możecie, to dajcie się przynajmniéj przez fakta pouczyć! i zważcie: że w Ameryce północnéj drukuje się rocznie tyle dzienników, że niemi możnaby jakie z ćwierć całych Stanów Zjednoczonych pokryć, a przecież jakaż to tam moralność prywatna i publiczny? — oto: przyjaciele Granta nie mają silniejszego argumentu do poparcia i przeprowadzenia jego ponownego wyboru nad ten, że on (Grant) zrobił sie w czasie trzechletniego urzędowania z chudeusza milionowym panem, i że jako taki nie będzie już tak łapczywie kraść jak każdy inny świeży i zgłodniały! Dla nas dość tego jednego przykładu, kto ich chce więcéj, ten znajdzie między Niemcami na seciny.

Panowie, upamiętajcie się, i jeżeli Wam do Ameryki za daleko, toć powinniście widzieć co się naokoło Was dzieje! Prawicie nam bezpośrednio o wysokiéj oświacie Włochów, a z nich zaledwo 40 na 100 czytać umie; wynosicie pośrednio ich wysoką moralność a z nich każdy dziesiąty jest albo rozbójnikiem i opryszkiem albo tychże wspólnikiem, a przed kilku zaledwo jeszcze miesiącami sadzono setkami we Włoszech urzędników do więzień za kradzież grosza publicznego i — wdowiego.

Panowie, upamiętajcie się! krytykujcie nas, jeżeliście do tego zdolni, ale krytykujcie sprawiedliwie. My młodzi i zacofani, bo zafukani, stawiamy dziś pierwsze kroki, nie jesteśmy jeszcze pewni siebie; ostra, niesprawiedliwa i złośliwa krytyka od swoich odbiera nam ducha i — zraża. Wy porównywując nas z tak zdziczałem społeczeństwem, jakiém jest włoskie, i powiadając nam, że my poniżéj Włochów stojemy, nie krytykujecie nas, lecz wspólnie z najzjadliwszemi wrogami naszemi bluźnicie nam!

Nie możemy tu ani nawet pobieżnie dotknąć wszystkiego uwagi godnego we „Włoszech w r. 1871,“ podnieśliśmy tylko początek i wyjmiemy nieco ze środka, dla scharakteryzowania tak natury oświaty włoskiéj jak téż i stanowiska autora. Pisze on: „Teologią i nauki kościelne *(sic)* przy ogólnym dzisiaj indyferentyzmie religijnym i gorszym od tego materyalizmie kościelnym a wreszcie przy rozwinięciu się wszystko absorbującego cezaryzmu kuryi rzymskiéj, nie przedstawiają w obecnym czasie żadnego ruchu, a nawet żadnego życia. Jest więc tylko szkoła, system rzymski a jeszcze właściwiéj będzie powiedzianem, jest tylko Rzym i obok niego zupełna niewiara, materyalizm i ateizm.“ „Wszystkie więc objawy życia religijnego dadzą się sprowadzić do jednego wspólnego mianownika: materyalizm zupełny lub bezwzględny romanizm.“*)

Panowie, upamiętajcie się! indyferentyzm religijny jest przysionkiem, a materyalizm zupełny i ateizm są przybytkiem zwierzę-

---

*) Co to jest „materyalizm kościelny,“ tego nie rozumiemy zupełnie, i bodajże, że i sam autor takiego zestawienia ani objaśnić, ani też usprawiedliwić nie zdoła.

O „cezaryzmie kuryi rzymskiéj“ słyszymy dziś po raz pierwszy, jest zapewno dzieckiem postępu cywilizacyi włoskiéj.

Bezwzględny romanizm“ jest także niezrozumiałe. Przez „romanizm“ rozumiano dotąd dążenia rasowo-szczepowo-narodowościowe narodów szczepu romańskiego, i jak tu takowe dążenia mogą wpływać na rozwój lub zastój życia religijnego, to trudno pojąć.

cości, a zwierzęcość nie jest dowodem oświaty i cywilizacyi. Czyż nie tak?

Panowie, upamiętajcie się! przypomnijcie sobie wasze lata dziecinne, przypomnijcie sobie nauki matek waszych, przypomnijcie sobie język, którym one do was przemawiały, a który my jedynie tylko znamy, i przemówcie do nas tym językiem, my was zrozumiemy i usłuchamy. — Będzie i nam i wam lepiéj.

Panowie upamiętajcie się!!!

L.

Dnia 24. października 1872. roku.

KORESPONDENCYE.

(*C. G.*) **Rzym, 27 października.**

Posłuchanie, którego udzielił dzisiaj Ojciec św. więcéj niż 5000 osobom z Rione Monti przedstawiała nader rozrzewniający widok. Przy téj sposobności usiłowało kilku *Buzzurri*, wcisnąć się do sali współpracownik *de la Capitale* i dwóch przebranych policyantów; lecz poznano ich i wydalono z Watykanu.

Około południa ukazał się Ojciec św. otoczony kardynałami i dworem swoim, i został przyjęty okrzykami niezmiernéj radości przez swoich wiernych poddanych. Don Pietro Aldobrandini, książę di Sarsina, odczytał adres przywiązania mieszkańców Monti. Ojciec św., odebrawszy adres ten pod względem artystycznym bardzo pięknie ułożony, przemówił jak następuje:

„Z wszystkiego co widzę w obecnéj chwili, jako i z tego, co się na dniu 23 t. m. dowiedziałem o mieszkańcach Trastevere, poznaję, że wzruszenie, które opanowało pisarzy pewnéj gazety w skutek wrzekoméj zgodności uczuć i wymiany znaków wzajemnéj miłości obu Rioni, było po większéj części sztucznie wywołaném w celu ułożenia artykułu, któryby można rozgłosić po świecie.

„Ile w téj czułości i w oném wzruszeniu, które nieprzyjaciele tak bardzo wynoszą, prawdy się mieści, okazuje się z faktów. Z faktu na dniu 13 października, z faktu dzisiejszego rana. Te fakta wbrew wszelkim innym twierdzeniom pokazują jasno, że wasze usposobienia są zgodne, lecz zgodne w duchu prawdy, że uczucia, które objawiacie — niech wam Bóg za to pobłogosławi — są wyrazem posłuszeństwa, miłości i przywiązania do Namiestnika Chrystusowego.

„Za to wszystko niech będą dzięki Bogu, który, jak według Ewangelii dzisiejszéj, wskrzesił dwunastoletnią córeczkę, wzbudził z letargu tyle tysięcy ludzi, którzy poznawszy, że ich oszukano, starają się wydobyć się z więzów, jakiemi ich złość bezbożników skrępowała.

„Chwała za to Bogu! O gdyby wszyscy tak jak wy usłyszeli głos Boży, wszyscyby powstali z swego letargu.

„Zastanówmy się nad cudem, który nam Ewangelia dzisiejsza opowiada. Ojciec rodziny, przełożony synagogi, stracił córkę i w zmartwieniu swojém udał się do Jezusa Chrystusa, którego znał jako wielkiego cudotwórcę. Pełen miłości, pełen wiary, pełen czci, szukał Jezusa i znalazł go. Rzucił się Mu do nóg, i wśród łez boleści, wyciskanych miłością ojcowską, błagał Go, mówiąc: Panie, córka moja co dopiero umarła, *filia mea modo defuncta est, sed veni, impone manum tuam super eam, et vivat;* ale Ty Panie przyjdź, połóż na nią ręce Twoje, a ożyje. Jezus Chrystus rozrzewniony taką boleścią, ucieszony taką wiarą, poszedł z przełożonym synagogi do jego domu. Wszedłszy, znalazł wszystko, co podług ówczesnych zwyczajów potrzebném było do pogrzebu. Znalazł ludzi z trąbami w ręku; były tam płaczące kobiety, i rzesza chałasująca: *turbam tumultuantem.* Na widok tylu ludzi rzekł Jezus: Odejdźcie, *recedite.* dzieweczka nie umarła jeno śpi.“ Zaledwie Jezus Chrystus wymówił te słowa, kiedy wszyscy Faryzeuszowie zaczęli się śmiać i szydzić ze słów Jezusa, mówiąc: Tak, ona śpi, ona umarła.

„I w czasach dzisiejszych, dziatki moje, usiłują ludzie szydzić z wszystkiego; z najświętszych rzeczy tyczących się religii, duchownych i tajemnic wiary; tak nawet z świętości samego Chrystusa Pana, a dla czegóż to? dla tego, że *animalis homo non percipit quae sunt Dei Spiritus*, gdyż owi żyją jak zwierzęta i nie poznają co jest bozkiem i co od Ducha bozkiego pochodzi.

„Lecz dosyć o tém. A my cóż mamy czynić w obecném położeniu rzeczy? Powinniśmy błagać Boga, aby wskrzesił nie umarłych, ale śpiących, ażeby wszyscy powiedzieć mogli: *Ego dormivi, et surrexi, et Dominus suscepit me; ego dormitavi et soporatus sum et Dominus suscepit me.*

„Ach, to jest co czynić musimy. Prosić Boga, ażeby wszyscy poznali to nędzne położenie, w którém się znajdują, i aby nabyli siły do powstania z letargu śmiertelnego.

„Wiem, że wielu obudziło się już na głos Boży, ale wielu jeszcze trwa w zatwardziałości serca, jako kowadło, a na tém kowadle uczują niespodziewanie ciosy gniewu Bożego, co jest największą karą, którą Bóg zadać może człowiekowi na téj ziemi.

„Wiem, że trudno się spodziewać zmartwychwstania tych, co twierdzą, że najszczęśliwszém zdarzeniem naszych czasów jest upadek świeckiéj władzy Papiestwa; wiem bardzo dobrze, że trudno jest spodziewać się zmartwychwstania tych, co mówią: „Jesteśmy w Rzymie i pozostaniem w nim.“ Ach, ja odpowiadam na to: że jesteście w Rzymie, jest faktem, który Bóg dopuścił, jak to przyznajemy wszyscy; lecz co się tyczy tego, czy zostaniecie tu, (*tutaj przerwano Ojcu św. okrzykiem: Ty sam jesteś królem naszym*) co się tyczy przyszłości, mówię: — ona leży w ręku Boga a jego kary na tym świecie nie trwają wiecznie. (*Tutaj przerwano głośnemi intuzyastycznemi okrzykami mowę Ojca św., który ręką nakazał milczenie i tak mówił daléj:*

„Lecz nie chcę mówić dzisiaj o świeckiéj władzy. Jest inna władza, daleko znaczniejsza władza, to jest władza duchowa. A przeciwko téj władzy duchowéj podnoszą się wszelkie napaści i usiłowania

bezbożnych, aby ją zniszczyć. Lecz tego co zniweczyć się nie da, nie można zniweczyć.

Cóż zamierza (nie chcę powtarzać smutnéj historyi o zgorszeniach, które nas otaczają) innego, jak zniszczenie władzy duchowéj, ta niezliczona ilość grzeszników i grzechów, ta zła prasa, te zebrania, te niecnoty? Cóż innego zamierzają te ustawiczne ścigania oblubienic Chrystusowych, Bogu poświęconych dziewic, które wypędzają z ich klasztorów? Cóż innego zamierza zajęcie prawie wszystkich klasztorów w Rzymie, tutaj na Lyceum, tam na szpital, ówdzie na przytułek, tam znów na dom kadetów? Do czegóż dąży to wszystko, jeżeli nie do zniszczenia władzy duchowéj, którą jednakże zniszczyć nie jest w ich mocy.

„Spojrzyjmy na około siebie. Cóż zaszło temi dniami w Stolicy katolicyzmu? Jakie zgorszenie musieli ujrzeć wszyscy aniołowie — stróżowie tego miasta! Przybywa do Rzymu człowiek bezbożnik, znany jako taki w całéj Europie, człowiek, który zaprzecza bóztwa Jezusa Chrystusa; i tego obwołują w dziennikach jako sławnego męża, jako chwałę ojczyzny; zapraszają go w pewne towarzystwo i tam dwóch byłych seminarzystów ściskają sobie ręce i okazują w barbarzyński, cyniczny, nędzny sposób swą radość, a przez to dają znać jak wielką jest ich bezczelność i niewiara. Do czegoż innego zmierza to wszystko, jeżeli nie do zniszczenia władzy duchowéj, władzy, któréj, powtarzam to po raz trzeci, nigdy zniszczyć nie można.

„A my, cóż mamy czynić w obec tego wszystkiego? Powinniśmy nie tracić uwagi, a przedewszystkiém, Bogu słabych polecać. Obejrzyjcie się w około siebie, patrzajcie na całą Europę; wszędzie modlą się, odprawiają pielgrzymki i nadzwyczajne nabożeństwa w kościołach, powstają nowe zgromadzenia, by oddawać dobrym odwagi do walki z bezbożnością; Episkopat, który wspaniałe widowisko przedstawia przed Bogiem, Aniołami i ludźmi, trzyma się silnie zasad naszéj świętéj Religii.

„Odwagi więc, wytrwałości i cierpliwości, nadejdzie chwila w któréj Bóg przypomni sobie o nas. Wiem, że stoimy tutaj *super flumina Babylonis*, siedzimy nad brzegami rzek, które w fizyczném i moralném znaczeniu występują z koryta i świadczą coraz wyraźniéj o gniewie Bożym za grzechy nasze.

„Pomimo tego powinniśmy mieć nadzieję, że się to wszystko raz skończy i Bóg przypomni sobie o nas.

„Abyśmy otrzymali siłę do wytrwania wśród tych przeciwności, proszę Boga, aby nam udzielił błogosławieństwa, które nam nada odwagi i ducha, do opierania się nie mieczem, lecz naszemi modłami, nie działami, lecz dobremi przykłady.

„O Boże, pobłogosław twego sędziwego Namiestnika *(poruszenie między przytomnymi)*, który jest tu na świecie, by strzegł praw twoich. — *Ego sum cooperator Altissimi*: a więc wspieraj mię i dodaj mi siły, pobłogosław ten lud, te rodziny, które mnie tu otaczają, a to błogosławieństwo niechaj się rozszerzy nad całym światem chrześciańskim.

„Niechaj Bóg błogosławi was, moje dzieci, i doda wam odwagi i siły abyście wytrwali wiernie we wszystkich cnotach chrześciańskich przez całe życie.

„Niechaj pobłogosławi was Ojciec i zleje na was moc, niechaj błogosławi was Syn i zeszle na was mądrość; niechaj błogosławi was Duch św. i oświeci was światłem swojém, abyście dni wasze skończyli w pokoju. *Benedictio Dei, etc.*“

---

* **Dyecezya Przemyska.**

O błogosławionych owocach rekollekcyi, w Jarosławiu odprawionych pod dyrekcyą ks. Wójcikowskiego S. J., świadczy najlepiéj głos jednego z uczestników w tych rekollekcyach, który zawiadamia przyjaciela swego z dawnych lat, o duchowném odrodzeniu swojém. Pisze tak: „Jak pożądane, tak pożyteczne są te ćwiczenia, ten tylko wypowiedzieć zdoła, kto je w duchu Chrystusowym odprawił, i z nich pożytek odnieść postanowił sobie. A nawet gdyby z razu, jak ja, w pysze, zarozumiałości i w uprzedzeniu przeciwko OO. Jezuitom podejmującym tyle trudów przy dawaniu rekollekcyi, przezwyciężając swój wstręt i bezzasadne uprzedzenie, przybył na te ćwiczenia pobożne: wnet się przekona jak ślepym był w sądach swoich, z jak pożałowania godnym nierozumem walczył sam przeciwko własnemu dobru.

Dziś jawnie wołam do wszystkich, że Towarzystwo Jezusowe, to wielki zakon, że wyćwiczone w nieustannéj walce Kościoła świętego, nie napróżno ponosi niewysłowione trudy w kierownictwie rekollekcyami i że najświątobliwszy, najuczeńszy i w pracy parafialnéj zestarzały pleban nie dokazałby tego, co ksiądz Jezuita praktycznie i teoretycznie do tego zawodu wykształcony.

Odebrawszy kurendę dekanalną z wezwaniem do przybycia na rekollekcye odprawić się mające w klasztorze OO. Reformatów Jarosławskich, nie miałem zrazu wcale ochoty do tego, ani środków, ani sposobności. Szatan szeptał mi, że w ustroniu mojém mam długoletnie rekollekcye, że przebyłem w życiu wiele pokut, że mogę tu swobodnie pobożne książki czytać, modlić się do woli, pościć i korzyć się przed Bogiem; pocóż masz się trudzić do Jarosławia — wołała pokusa — opuszczać parafią i ponosić koszta? Czego się tam nauczysz od Jezuity, i t. p. myśli odrywały mię od wyjazdu. Lecz znów jakaś tajemnicza siła pociągała mię, abym jechał i po tylu latach kapłaństwa brał udział w ćwiczeniach duchownych. Na domiar tego przyjechał do mnie w wilię wyjazdu dawno niewidziany przyjaciel. Tém przykrzéj więc było mi oprzeć go i wydzierać w daleką podróż na rekollekcye, które dla mnie żadnego powabu nie miały. Pomimo to ulegając jakiemuś niewypowiedzianemu głosowi, przeprosiwszy gościa, udałem się do Jarosławia.

Nie dziw, że przyjechawszy do klasztoru uczułem w sobie reminiscencye z lat alumnatu, kiedy to exhortacye zastępywały nam rekollekcye.

Zrazu modliłem się z brewiarza z jakimś niesmakiem, z oziębłością i z apatyą przysłuchiwałem się naukom i medytacyom Ojca dyrektora. Jednak po zastanowieniu się nad ich treścią i budową, nie mogłem nie przyznać im słusznéj pochwały, a nawet podziwiałem tę prostotę, a oraz siłę, którą się odznaczały. Wnet też jak promienie wschodzącego słońca oświecające z razu wierzchołki gór i drzew, coraz daléj pomykając się, chłodną rozgrzewają ziemię, tak i umysł mój pod promieńmi praw Bożych począł się oświecać, a zimne zrazu serce ogrzewać się zaczęło. Ożywiała się ziemia serca mego na widok prześlicznych obrazów, fotografii duchownych, które Ojciec dyrektor rozwijał i roztaczał przed oczyma naszemi. Jego modlitwy, dokładnie ułożony rachu-

nek sumienia dla kapłanów, jego medytacye, musiały nas silnie poruszyć, a zatrzęsły nami dwa obrazy mianowicie: śmierć sprawiedliwego kapłana i plebana, który mógł zawołać z Apostołem: Bonum certamen certavi, a znów śmierć okropna grzesznego, niewiernego dusz pasterza, na którego wołają całe pokolenia parafian, całe szeregi zgorszonych i w przepaść rozpaczy wtrąconych istot: Zagubiłeś nas okrótniku i wilku, a nie pasterzu. — Jak w panorama ujrzałem przyszłość moję, byłem niewypowiedzianie rozrzewniony. Czułem jak owemi żywemi przykładami Ojciec duchowny zdzierał niejako z duszy mojéj skorupę chropawą oziębłości, niedbalstwa, filozofomanii, nieczystości i śmieciska światowego, czułem jak stukały do spiżowéj zahartowanéj duszy owe przykłady, czułem żal, skruchę, westchnienia wydobywały się z serca mego, a oczy łzami zachodziły co chwila. To wszystko było jakby zapowiedzią pewnego rozjaśnienia się w umyśle, w pamięci, w rozumie. Widziałem czém byłem i czém jestem. Już poczułem smak w tych rozmyślaniach i z upragnieniem słuchałem ich daléj, a rachunek sumienia był mi bardzo pożądanym.

Ojciec duchowny począł znowu oczom duszy naszéj przedstawiać dwa obrazy, dwóch pokutników, Apostołów Chrystusowych. Roztoczył najprzód obraz Piotra dźwignionego z upadku, i zdrajcy Judasza, który wzgardził upominaniem Bozkiego Pana swego, i zginął. Tamten Apostół upadł, a za jedném wejrzeniem Pana swego, szczerze pokutował i nawrócił się. Ten wszystkiemi łaskami i przestrogami pogardził, i stał się synem zatracenia. *Mors peccatorum pessima!* Przy malowaniu tych przykładów, i zastósowaniu do nas sług i uczniów tego samego Jezusa, którego opowiadamy, i któremu poświęciliśmy życie nasze, już nie zdołam określić uczucia szarpiącego duszę choćby najtwardszą. Pióro wypada mi z ręki na oddanie tego, co się we mnie działo. Lecz uważałem, że nie tylko ja, ale większość zgromadzonych doznała tych samych uczuć, bo łkanie było powszechne.

Nie zdołam powtórzyć słów Ojca duchownego, ale zapewniam, że tchnęły samą miłością, że łagodnie, i rzekłbym, z pobłażaniem dotykał błędów i występków naszych, jakby miał oczy wlepione w Pana Jezusa wołającego na Judasza: Przyjacielu po coś przyszedł? To też słowa Ojca duchownego jak deszcz gęsty a powolny miękczyły ziemię serc naszych, a ja będąc zatopiony w mowie jego, uczułem zrazu dreszcz, potém trwogę, potém żal i miłość ku temu Zbawicielowi, któregom tylekroć sprzedawał światu i namiętnościom moim jak Judasz zdrajca.

Wszyscyśmy się zalewali gorzkiemi łzami na widok niewierności i zuchwalstwa naszego przeciwko Panu Jezusowi. Poznaliśmy w rachunku sumienia, jak bardzo powołaniu naszemu nieodpowiadamy, jak świat i mądrość jego nad Chrystusa Pana przenosimy, jak raczéj szukamy ziemskiego aniżeli niebieskiego królestwa, i wzruszeni wołaliśmy: Peccavimus, injuste egimus, Parce Domine! Już ci inaczéj służyć chcemy. Długośmy się spowiadali potém.

Ja przynajmniéj wyznać muszę, że od lat 30 nigdy jeszcze tak wiernéj, szczeréj i żałosnéj spowiedzi nie odprawiłem. Z całego kapłaństwa mego spowiadałem się z żalem niepojętym, i byłem gotów jawną uczynić spowiedź w obec braci kapłanów, tak mocno dusza moja była żałością przejęta. Pierwszy raz, może od pierwszéj spowiedzi mojéj uczułem skruchę doskonałą. A jako rozmyślając nad grzechami moimi widziałem się w duchu zepchniętym w przepaść bez końca, bez końca po za wszystkie słońca, gwiazdy, planety i wraz z potępionymi aniołami strąconym w bezdno ciemności piekielnych; tak po szczeréj skrusze i po spowiedzi najwierniejszéj, uczułem, że się dźwigam, że się wzniosę coraz wyżéj na skrzydłach ufności w niewypowiedziane miłosierdzie Boże, rozgrzany miłością Pana Chrystusową, że już wróciłem napowrót do stanu kapłaństwa świętego, o którém przez tyle lat grzesznéj obojętności już byłem zapomniał. Ach! przez ty'e lat służby kapłańskiéj nigdy mi tak miło nie było jak po tych rekollekcyach, w których pojednałem się z Panem Bogiem, przebłagawszy sprawiedliwość Jego. Czuję pokój w duszy, czuję, że po tak długiéj śmiertelnéj chorobie odrodziła się dusza moja. Teraz łaską drogiego Pana Jezusa wzmocniony rzuciłem się z gorliwością jakby nowo wyświęconego kapłana do pracy parafialnéj, podwoiłem zapał i usiłowanie stania się ile możności pożytecznym w Kościele Bożym. Teraz codziennie składam dzięki Bogu, że mi pozwolił doznać słodkich owoców rekollekcyi, a mianowicie: Zupełnego nawrócenia się do Jezusa Chrystusa Zbawiciela naszego.

Z tubą Archanielską w ustach wołam i wzywam was drodzy bracia w Chrystusie, współpracownicy winnicy Pańskiéj, wybrańcy Jego, jeźli wam ten Mistrz i Pan jest drogi, jeźli wam posłannictwo jego, to kapłaństwo święte, na sercu leży, jeźli zbawienie ludu i religijna oświata jego was rzeczywiście zajmuje, jeźli szczęśliwéj śmierci w powołaniu kapłańskiém doczekać się pragniecie: o! to nie gardźmy rekollekcyami, nie oddalajmy się od łaski Chrystusa Pana, nie odwracajmy się od jego wzroku miłosiernego. Bierzmy udział w tych ćwiczeniach duchownych, wzmacniajmy się do dalszych prac w winnicy Pańskiéj, do walk za Wiarę i za Kościół, które i u nas staczać musim, na téj ziemi przesiąkłéj obyczajem i tradycyą katolicką. Oczyszczajmy sumienia nasze, a nim zawołamy na lud nam powierzony, aby płakał grzechów swoich, sami płaczem skruchy skąpmy serca nasze, abyśmy w godzinie śmierci znaleźli łaskę i zmiłowanie u Pana. —

Oto głos kapłana, którego otwartość i moc przekonania zawsze zalecały, którego wiek nie pozwala podejrzywać go o jakieś tylko chwilowe wzruszenie, wywołane przez wrażliwość mu właściwą. Znowu się powtarza tutaj, co korespondent *Tygodnika* zeszłego roku był zauważył, że nam XX. Jezuitów prosić trzeba o dawanie rekollekcyi.

WIADOMOŚCI POTOCZNE.

— Nasze archidyecezye znowu ciężką poniosły stratę. W nocy z 13 na 14 bm. umarł w Gnieźnie pobożny i zasłużony kapłan ks. Feliks Kozłowski. Tak nagłego zgonu nic nie zapowiadało. Niedawno jeszcze widzieliśmy go, kiedy wracał z kwesty na Szląsku, i był pełen czerstwości i życia. Ostatnie lat kilka kwestował on ciągle na dom dla Sióstr Miłosierdzia gnieźnieńskich i za łaską bożą ukwestował tyle, że mógł wznieść gmach wielki i piękny, i że raz jeszcze stał się dowód oczywisty, iż takie przedsięwzięcia udają się zawsze. Urodził się Feliks Kozłowski w r. 1803 w dyecezyi chełmińskiéj; za młodu odbył starannie nauki, w późniejszych latach osiadł we Fryburgu w Badenii, tam został doktorem obojga prawa i tam miejsce bibliotekarza przy bibliotece uniwersyteckiéj otrzymał. We Fryburgu poznał się bliżéj z młodszymi od siebie późniejszymi kapłanami: Aleksym Prusinowskim i Wojciechem Nowakowskim, którzy go obaj do grobu poprzedzili. Równocześnie z nim mieszkał we Fryburgu Trentowski. Nieboszczyk, który prędko rozpoznał niebezpieczeństwo jego teoryi, śmiało i jawnie przeciwko nim wystąpił. Pisywał naprzód pod przybraném nazwiskiem Lechlińskiego Pawła Listy o filozofii Trentowskiego do Dziennika Narodowego wychodzącego na emigracyi w Paryżu; wydał potém w Poznaniu w r. 1841 *Początki filozofii chrześciańskiéj* (2 tomy). W r. 1845, kiedy Ronge i Czerski zaczęli swoje sekciarskie roboty, Kozłowski ogłosił *Stosunek Kościoła rzymsko-katolickiego do nowo powstających sekt religijnych Ronge i Czerskiego.* Później między latami 1846 i 1848 wydrukowano w Lesznie budującą jego dwutomową książkę, pod tytułem: *X. Józef Bogobojski, czyli moc religii chrześciańskiéj w umiejętności i życiu.* I odtąd ciągle coraz nowe prace przedsiębrał. W r. 1859 przybył do Księztwa, aby się zobaczyć

z dawnymi znajomymi i wtedy uczuł w sobie łaskę powołania. Miał tyle wykształcenia, że nie potrzebował długich studyów teologicznych; w r. 1860 wszedł do seminaryum a w r. 1861 wyświęcony na kapłana został. Na primicye zaprosił go do Grodziska śp. ks. Aleksy Prusinowski. Mianowany niebawem przez ks. Arcybiskupa Przyłuskiego nauczycielem Seminaryum duchownego w Gnieznie, tam osiadł na resztę żywota swojego. Miło mu było żyć wśród seminarzystów, kochał młodzież i gorąco pragnął ułatwiać jéj wejście na drogi zbawienia. W Gnieźnie przetłomaczył *Historyę biblijną* Schustera i ogłosił ją drukiem w Poznaniu. Tłomaczył potem *Katechizm Rzymski*, który w rękopisie pozostawił. Ostatnie kilka lat życia oddał na usługi Sióstr Miłosierdzia i Pan Bóg pozwolił mu dokonać dzieła budowy klasztoru. Pobożność ks. Feliksa Kozłowskiego była gorąca i rzewna. W każdéj sprawie ufał Bogu, każdą do Boga odnosił. W wypełnianiu obowiązków był wielce sumienny; mianowany Fiskałem przez Najprzewielebniejszego Arcypasterza, trudno tę powinność z zaparciem się siebie wykonywał. Wszystko co miał, chętnie oddawał potrzebującym, a pozostałość całą swoją na Siostry Miłosierdzia przeznaczył. Niechże mu Pan Bóg odpłaci wszystkie jego poczciwe i pobożne uczynki i niech nam da, abyśmy mieli zawsze kapłanów tak wielkiego poświęcenia i tak miłujących wszystko co święte i prawdziwe.

— Charakterystycznym od stu lat w Kielcach praktykowanym zwyczajem jest mowa jednego z włościan przy rozchodzeniu się kompanii do domów w dzień Matki Bożéj Różańca swiętego. Mowa ta zawsze ma miejsce przy figurze św. Jana za ogrodem. Tegoroczny mówca liczył zaledwie 24 lat wieku; nazywa się Paweł Wójcik z wsi Dyminy. Podajemy w streszczeniu jego własne wyrazy: „Bóg nas umiłował, dał nam wszelkie dobro, odkupił nas krwią swoją, pozostawił Kościół i naukę wiary, obsypuje nas dobrodziejstwy. Dla czegóż więc obrażamy Go i występkami życia krzyżujemy powtórnie? Czyż nie wiesz człowieku, że cię piekło czeka, w którém ciepieć będziesz więcéj lat niż jest liści na drzewie, trawy na łąkach, a piasku na świecie!" Następnie mówiąc o miłości Zbawiciela dla ludzi, mówca przytoczył legendę ludową o tułactwie świętéj Rodziny: „Jezus Chrystus, bracia, cierpiał od młodości, znosił głód i zimno z N. Matką i św. Józefem, uciekał przed okrutnym Herodem do Egiptu; przyśli do boru, nic nie jedli i nie mieli gdzie głowy położyć, więc nocowali na ziemi. A w boru byli rozbójniki, którym się zdało że widzą trzy złote księżyce, niby trzy złote tysiące, które ukraść chcieli. Lecz gdy się zbliżyli, a Matka Najświętsza opowiedziała im o swojém prześladowaniu, to ich tak dobolało, że zbójcy dali chleba i spoczynek pod własnym dachem. A tobie bracie Bóg wszystko daje, a ty nie znasz w niczem miary, pijesz i sam się oddajesz w moc pogańską. Był tu dawniéj inny przewódzca kompanii z Sukowa, lepiéj mówił i miał wszędy sławę z tego — ilo on to was razy upominał, abyście przez pijaństwo niezatracili duszy waszéj; w gusła, zabobony, nie wierzyli — on wam prawił, a wy swoje robita! (głosy z tłumu; pamiętamy, pamiętamy go, świeć jego duszy o Panie!) Mówisz bracie, że pamiętasz, a jednak przyszedłszy się modlić dziś do Maryi Różańcowéj, niejeden z was się upił. O! pamiętaj na dzień strasznego sądu. Dziękuję wam żeście mnie słuchali, Bóg wam to zapłaci, dziękuję i wam panowie i panienki, coście tu przyszli. Niech Różańcowa Matka Boska błogosławi temu miastu i jego ludziom, niech błogosławi nasze wsie, pola i nasze domy. Amen!"

Czyż można wymagać więcéj od młodego i mało wykształconego włościanina? Mowa jego powyżéj w krótkości opowiedziana, niezbitym jest dowodem moralnego postępu pomiędzy naszym ludem, i nie ulega wątpliwości, że wygłoszona z ust współbrata silne na umysłach sprawić musiała wrażenie. (*Gazeta Kielecka.*)

— Dnia 28 października przybył do Oporowa pod Poniecem komisarz obwodowy Deck z Osieczny, aby z rozporządzenia rejencyi zastósować prawo o Jezuitach przeciw przebywającemu czasowo dla choroby w Oporowie O. Stanisławowi Binkowi z Towarzystwa Jezusowego, byłemu proboszczowi w Kąkolewie pod Lesznem. Znalazłszy go obłożnie chorego na piersi, zakomunikował mu p. Deck rozporządzenie rejencyjne, aby się oświadczył w przeciągu trzech dni, jaką miejscowość obiera sobie na mieszkanie, z wyjątkiem jednak W. Księstwa Poznańskiego, obwodów rejencyjnych malborgskiego, gdańskiego, wrocławskiego, opolskiego, w których pobyt mu zakazany — w razie zaś, gdyby albo obrana miejscowość nie podobała się rządowi, albo, gdyby w przeciągu 3 dni nie chciał lub nie mógł oznaczyć miejsca pobytu nadal, natenczas sama rejencya mu takową miejscowość wskaże. Komisarz obwodowy Deck znalazł jednak O. Binka obłożnie chorym i dla tego spisał z nim protokół, że dla choroby nie jest w stanie obecnie żadnego miejsca wskazać, i dołączył zaświadczenie lekarza.

Ścieśniając pobyt i zakres działania OO. Jezuitom u nas, rząd dbałym jednak jest bardzo, aby poza granicami państwa niemieckiego jak najobszerniejsze mieli pole działania i dla tego Ojcowie mają rządowe paszporty do wszystkich krajów Europy, a po za nią do Ameryki a nawet... do Indyi. Czyż kto powie jeszcze, że teraz nie dbają o rozszerzenie królestwa bożego na ziemi, kiedy apostołom jego tak rozległy zakres działania wyznaczają! (Kur. pozn.)

— Z *Petersburga* piszą do *Przeglądu katolickiego*:

W dniu 6. października odbyła się w tutejszéj stolicy, w kościele św. Katarzyny, konsekracya JW. ks. *Piotra Pawla Wierzbowskiego*, na biskupa dyecezyi Sejneńskiéj, czyli Augustowskiéj. Konsekratorem był JW Antoni Fijałkowski, arcybiskup Mohylewski, w assystencyi JW. Jerzego Iwaszkiewicza, biskupa Antedońskiego, suffragana Mohylewskiego, JW. Aleksandra Gintowtta, biskupa Helenopolitańskiego suffragana Połockiego i JW. Tomasza Kulińskiego, biskupa Satalskiego, wikaryusza apostolskiego w dyecezyi Kielecko-Krakowskiéj.

Chociaż majestatyczny obrzęd wyświęcenia biskupa, zwłaszcza w tutejszym grodzie, przy klasycznéj przemowie arcykapłana, przy assyście i śpiewie kleru akademickiego składnie opisany, miałby niemało interesu dla czytelników, my jednakże zamiast tego wolimy podać niektóre dane z życia JW. ks. biskupa Wierzbowskiego. Urodził się dostojny nasz Pasterz 14 lipca 1818 r., w Wierzbowie wielkiem, dzisiejszéj gubernii i powiecie Łomżyńskim, parafii Szczepanowskiéj, z rodziców stanu szlacheckiego, herbu Łubicz. Nauki pobierał w szkołach Łomżyńskich, duchowne w seminaryum Tykocińskiem, w katedrze Sejneńskiéj dnia 30 października 1841 r. wyświęcony na kapłana przez śp. biskupa Straszyńskiego. Przy boku tegoto czcigodnego prałata, który tradycye dawnych biskupów naszych *de recte gerendo Episcopatu* zachowywał *ad amussim:* JW. Pasterz nasz teraźniejszy, przez kilka lat z pierwiastków swojego kapłaństwa w zawodzie konsystorskim pracował. Mamy w Bogu nadzieję, bo mamy już dowody tego, że jak biskup Straszyński, wychowaniec onéj pamięci w naszym Kościele i kraju Skarszewskiego Prymasa, we wszystkiem szedł w ślady onego prałata tak też i najprzewielebniejszy obecny nasz Pasterz poprowadzi nas owieczki swoje, ścieszkami utartemi przez onych świętych przed Panem, a zacnych narodem prałatów.

— Za pośrednictwem naszém można nabyć co dopiero puszczonego w obieg ważnego dla naszych mianowicie dyecezyi dziełka: **„Synodus Archidiocesena Gnesnensis Praesidente Stanislao Karnkowski,** Archieppo Gnesnensi et Primate Regni Poloniae **Lovicii** A. D. 1583 celebrata, nec non articuli alterius Synodi eiusdem Dioecesis sub *Jacobo Uchański* Archiepiscopo habitae! *Nunc primum* ex Archivo Vener. Capit. Cath. Vladisl. *Zeno Chodyński*, Dir. Semin. Vlad. Edidit Varsaviae 1872."

Cena u nas z przesełką 2 złp. = 10 sgr. Obszerny rozbiór téj pracy podany był w piśmie naszém.

Redaktor X. J. Stagraczyński w Wonieściu. — Nakładem i czcionkami A. Schmädicke w Poznaniu. — W komisie L. Streisandta w Grodzisku.